

правоохоронних органів з виявлення та документування незаконних дій на цьому етапі багато в чому залежить успіх подальшого розслідування кримінальних справ і реалізація завдань кримінального судочинства.

Таким чином, значення даних, що містяться в матеріалах, зібраних під час виявлення злочину та проведення дослідчої перевірки, далеко не однозначне. Не можна сприймати їх виключно як підставу для порушення кримінальної справи, бо вони мають більше значення і можуть мати більш широке застосування. Як справедливо зазначають В.Г. Гончаренко і М.Я. Сегай, "працівники оперативно-розшукових органів здійснюють величезний обсяг роботи, збираючи цінну інформацію, що дозволяє викрити зловмисників й істотно допомагає розслідуванню кримінальних справ. Проте коефіцієнт корисного використання цієї інформації в судочинстві залишається явно недостатнім"¹. Деякі з них (зокрема, протоколи оперативно-розшукових заходів з додатками) можуть й повинні бути використані як докази і самої події злочину, й винності окремих осіб в його вчиненні. Крім того, зібрані матеріали та відомості, що містяться в них, є основою для складання плану розслідування вже порушеної кримінальної справи й мають особливе значення на початковому етапі розслідування.

Аналіз діяльності, пов'язаної з порушенням кримінальної справи, дозволяє дійти висновку, що доказування починається і відбувається вже в цій стадії кримінального процесу, тому така діяльність потребує більш детального вивчення в розрізі специфіки того чи іншого виду злочину й розробки криміналістичних рекомендацій щодо її здійснення.

УДК 343.982.33

В.В. Бірюков

ФІКСАЦІЯ ХОДУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗСЛІДУВАННЯ

В статті розглядаються питання фіксації результатів розслідування злочинів, аналізуються її форми і методи. Висвітлено взаємозв'язки протоколів і додатків до них, визначена їх інформаційна ємкість і співвідношення, значення форм фіксації, що виділяються криміналістикою для складання протоколів і додатків до них. Показана роль і місце науково-технічних засобів у здійсненні фіксації.

¹ Див.: Гончаренко В., Сегай М. Наукова рецензія на "Ненаукові нотатки" // Право України. – 2006. – № 2. – С. 146.

Ключові слова: *пізнання, інформація, форми фіксації, інформаційна ємкість, опис, вербальна форма, графічна форма, предметна форма, процесуальна форма, протокол, додатки до протокол, науково-технічні засоби.*

В статті розглядаються питання фіксації результатів розслідування злочинів, аналізуються її форми та методи. Освітлено взаємозв'язок протоколів та додатків до них, визначено їх інформаційну ємкість та співвідношення, значення форм фіксації виділяються криміналістикою для складання протоколів та додатків до них. Показано роль та місце науково-технічних засобів у здійсненні фіксації.

Ключевые слова: *познание, информация, формы фиксации, информационная емкость, описание, вербальная форма, графическая форма, предметная форма, процессуальная форма, протокол, приложения к протоколу, научно-технические средства.*

The article deals with the fixation results in criminal investigations, analyzes its form and methods. Deals with the relationship of protocols and annexes defined their information capacity and value, the value of fixed forms of criminology allocated for preparation of protocols and annexes. The role and place of scientific and technical facilities both in the fixation.

Key words: *knowledge, information, forms of fixation, information capacity, description, verbal form, graphical form, the subject form, procedural form, protocol, annex protocol, scientific means.*

Питання фіксації ходу та результатів слідчих дій є одним з ключових в теорії криміналістики, кримінального процесу і практиці розслідування злочинів. Не буде зайвим підкреслити, що інформація яку містять протоколи та додатки до них, складає основу доказів по справі, вона ретельно аналізується і синтезується, і в процесі досудового розслідування і в суді. Вона складає підґрунтя для прийняття процесуальних рішень, надання правової оцінки діям злочинця і винесення вироку судом. Як влучно говорить В.В. Тіщенко "Розслідування як процес пізнання має визначений адресат – суд, що остаточно оцінює законність ходу розслідування, вірогідність, об'єктивність, повноту результатів" [1,94]. Невипадково питання фіксації ходу та результатів розслідування привертають увагу вчених криміналістів і практиків. До них звертаються Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лукянчиков, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, М.В. Терзієв, В. В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько та інші вчені. Втім ряд питань пов'язаних з фіксацією залишаються невирішеними і сьогодні. Це ініціювало необхідність розгляду деяких питань з означеної тематики в рамках нашої статті.

Характеризуючи пізнавальну діяльність слідчого В.Ю. Шепітько підкреслює, що вона має: 1) ретроспективний характер (здійснюється після здійснення злочину); 2) пізнання проводиться у формі доказування (за допомогою кримінально-процесуальних засобів); 3) така діяльність здійснюється спеціальним суб'єктом; 4) пізнання має на меті - одержання інформації, що має значення для встановлення істини по справі; 5) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законі [2,26].

До специфічних рис різновиду ретроспективного пізнання, яким є розслідування злочину, є обов'язкова фіксація його ходу та результатів у формах передбачених нормами діючого кримінально-процесуального законодавства. При цьому зазначимо, що фіксації підлягає як здобута в процесі конкретної слідчої дії інформація, що характеризує об'єкт, його властивості, ознаки, взаємодію і зв'язки з іншими, роль і місце в здійсненні злочину, так і інформація про суб'єкта розслідування (того хто здійснює пізнання) і інших учасників, про час і місце його проведення, методи і науково технічні засоби, що використались для виявлення, і дослідження об'єктів та фіксації отриманої інформації. З цього приводу Р.С. Белкін говорить: "В поняття фіксації доказів входить не лише фіксація самих фактичних даних, а і дій по їх виявленню. Допустимість доказів залежить від допустимості джерел, допустимості засобів і способів їх виявлення. Для судження щодо їх допустимості необхідна відповідна інформація, що повинна відобразитись при фіксації доказів" [3, 95].

В.В. Тищенко говорить: "Структурно збирання доказів виражається у виявленні, фіксації і вилученні доказів, що здійснюється шляхом провадження слідчих дій" [1,95]. Зазначимо, що та результати слідчих дій відображаються в протоколах та додатках до них. Однак, якщо наявність додатків, законодавець допускає чи рекомендує, то складання протоколу є обов'язковим. Протокол складається методом опису, з використанням слів, цифр та символів. При цьому, зазначимо, що в криміналістиці прийнято виділяти змістовну сторону фіксації. А з огляду на те, що значна частина інформації в протоколі фіксується письмовою мовою говорять про вербальну форму фіксації - (вербальна - словесна) [4,150; 3, 96-97]. Втім складання протоколу охоплює не лише зміст, тобто інформаційну сторону, а і форму у якій інформація повинна бути представленою. Такою формою є протокол. Розглядати змістовну частину без урахування форми передбаченої чинним законодавством невиправдано. Р.С. Белкін складання протоколу відно-

силь до різновиду вербальної форми фіксації [3, 108]. Хід та результати оперативно-розшукових заходів також можуть бути представленими у вигляді протоколу, а експертиз у вигляді експертних висновків які також складаються описом.

Опис є універсальним методом фіксації, для застосування якого достатньо мінімуму простіших засобів таких як ручка або олівець, у якості носія інформації, частіше виступає папір. Його універсальність, обумовлена тим, що немає такого явища чи об'єкта про який би не можна було, грамотній особі, відобразити мовою навіть мінімальну кількість інформації. Мовою можна описати як кількісні так і якісні характеристики об'єктів і подій (час і місце, стан, характер взаємодії, фізичні та хімічні зміни включаючи розмірні характеристики, звук, кольори, запах та ін.), сформулювати і викласти висновки. Однак вона цілком залежна від особистих якостей та професійного рівня особи, що її здійснює - від рівня її інтелектуального розвитку, володіння мовою та словникового запасу, уміння формулювати та викладати думки. Таким чином, будучи універсальним методом він значною мірою залежить від суб'єктивних якостей того хто здійснює пізнання і фіксацію.

Іншою, вразливою, стороною такої фіксації є фрагментарна послідовність викладення інформації, що зумовлено необхідністю аналізу окремих складових об'єктів та подій. Інформація зафіксована описом сприймається послідовно - від часткового до загального, тоді як у житті об'єкти чи події сприймаються у реальному часі, одно-моментно. Зазвичай вони пізнаються шляхом аналізу - від загального до часткового. Для отримання уявлення про об'єкти пізнання, виникає потреба їх уявної реконструкції, спираючись на аналіз та синтез зафіксованого описом. При чому висока деталізація при описі об'єктів веде до збільшення об'єму протоколу, ускладнює відтворення уявної картини, і не завжди є виправданою. Протокол же написаний з порушенням логічної послідовності, семантики, низькою інформаційною ємкістю взагалі може стати некорисним документом у справі. Таким чином інформація в протоколі повинна бути викладеною у логічній послідовності, зрозумілою мовою у об'ємі достатньому для вирішення завдань по справі.

Для надання високої інформаційної ємкості результатам пізнання, поряд з описом використовують інші форми та способи фіксації інформації. Ці форми і способи спрощують процес фіксації окремих властивостей об'єктів, відображаючи їх об'єктивно та адекватно, в

свою чергу складають умови до їх об'єктивного, одномоментного сприйняття.

Так, для фіксації уявлень про просторове розташування об'єктів, їх зовнішній вигляд та інші зоровосприйманні характеристики законодавець допускає використання фотозйомки, складання планів та схем. Для фіксації звуків - звукозапису. Для комплексної фіксації зоровосприйманної інформації і звуків та їх змін у динаміці - відеозапис. В деяких підручниках та посібниках, навіть тих які видані останніми роками, можна зустріти рекомендації по застосуванню кінозйомки [5,69; 6,86]. З цього приводу додамо лише одне, що сьогодні кінозйомка повною мірою витіснена відеозаписом і в практичній діяльності з розслідування злочинів, у якості методу фіксації, вона не застосовується більше ніж 20 років. Цьому є ряд пояснень, головне місце серед яких належить морально застарілим та незручним засобам і технологіям фіксації, обробки і представлення результатів.

В криміналістиці для позначення фотозйомки і складання схем та планів часто застосовують поняття наочно-образної і графічної форм фіксації, відповідно [4,150]. При цьому, як і у випадку зі складанням протоколу, виділяється змістовна сторона фіксації. Незалежно від способу фіксації, а також засобів, що для цього використовуються результати їх застосування виступають у якості додатків до протоколу. Оформленими вони можуть бути у вигляді схем, планів, фото таблиць (зазвичай поодинокі без пояснень фотознімки до справ не залучаються), матеріалів звукозапису, відеофільмів чи групи слайдів.

Фіксація інформації, в більшості випадків потребує використання науково-технічних засобів. В.В. Коваленко зазначає "Ефективність провадження слідчих дій безпосередньо залежить від участі в них спеціалістів, діяльність яких може досягти своєї мети лише за умови належного застосування науково-технічних засобів"[7,126]. Додамо, що сьогодні застосування деяких методів фіксації, без використання науково-технічних засобів сьогодні є нереальним. Так у якості науково-технічних засобів, що дозволяють отримати прямі, елементарні оптичні, зображення зорово-сприйманих властивостей об'єктів виступає фототехніка. До якої належать звичайні плівкові і цифрові фотоапарати, сканери, світлокопіювальні апарати та інші сучасні засоби. Зазначимо, що плівкові фотокамери сьогодні в практичній діяльності, також як і кінокамери, зустрічаються доволі рідко. Ще з кінця минулого сторіччя для фіксації стали застосовуватись цифрові фотокамери, а на сьогодні вони повною мірою витіснили плівкові.

Для здійснення відеозапису і звукозапису застосовується звукозаписуюча та відеозаписуюча апаратура. Застосування аналогових звукозаписуючих пристроїв та відеокамер сьогодні скоріше можна вважати виключенням, вони повною мірою витіснені науково-технічними засобами, що базуються на цифрових технологіях обробки інформації.

При складанні протоколів, планів і схем користуються як простими засобами – олівцем або ручкою, так і складними – пишучими машинами або комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням.

Факт застосування додаткових способів фіксації інформації повинен бути відображеним у протоколі. У протилежному випадку ні про яке їх процесуальне значення, і використання для встановлення істини по справі, мови йти не може. В протоколі, також відображаються данні про науково технічні засоби та осіб, що їх застосовували і засвідчують факт застосування, носії інформації на які здійснювалась фіксація.

Особливе місце при розслідуванні злочинів займають об'єкти які вилучаються в процесі слідчих дій і залучаються до справ у якості речових доказів. Такі об'єкти виявляються під час слідчих дій і будучи оціненими слідчим як носії властивостей та змін, пізнання яких потребує проведення експертиз, вилучаються. Також вилучаються і об'єкти коли сам факт їх виявлення у певному місці дозволяє отримати відповіді на деякі питання розслідування. При цьому вони детально описуються, за необхідності фотографуються і фіксуються з використанням інших методів. Все це підлягає обов'язковому відображенню в протоколі. Для позначення процесу вилучення та залучення до матеріалів справи таких об'єктів Р.С. Белкін запропонував користуватись поняттям предметна форма фіксації. І сьогодні таким поняттям доволі широко користуються в криміналістиці.

Наведене дає підстави для наступних висновків:

Хід та результати слідчих дій фіксуються в протоколах і додатках до них. Іншими словами результати фіксації повинні бути представленими в справі у формі передбаченій нормами діючого КПК.

Складання протоколу є обов'язковим. Для відображення інформації в протоколі користуються методом опису. Опис може бути здійсненим як звичайною ручкою так і машинописом. У якості пристроїв для машинопису може бути використаним різне устаткування від звичайної

механічної машини до найсучаснішої комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням. Незалежно від цього інформація в ньому відображається словами, цифрами та символами, тобто у вербальній формі.

Додатки оформлюються в залежності від застосованих для фіксації методів та науково-технічних засобів. Це можуть бути плани та схеми, фототаблиці з фотознімками, касети, дискети, диски або інші носії, що містять звуко- або відеозапис, електронні зображення та ін. Також до протоколу додаються вилучені у якості речових доказів різноманітні предмети. На фотознімках інформація відображається у вигляді прямих елементарних зображень (копій) – наочно образно. У планах та схемах у вигляді графічних зображень. При звукозаписі – фіксуються звуки, при відеозаписі звуки і наочні зображення у динаміці, комплексно.

Хід та результати експертних досліджень фіксуються у вигляді висновків експерта, до яких можуть бути доданими відповідні додатки, у формах описаних вище.

Використана література:

1. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. - О.: Фенікс, 2007. - 260 с.
2. Шепітько В.Ю. Пізнавальна функція слідчої діяльності та її інтерпритація в криміналістиці / В.Ю. Шепітько // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. - Одеса : Юрид. л-ра, 2008. Вип. 44. - С. 25-28.
3. Белкін Р.С. Курс советской криминалистики. Том.2. Частные криминалистические теории // Академия МВД СССР, 1978. - 412с.
4. Белкин А.Р. Теория доказывания: Научно-методическое пособие. - М.: Издательство НОРМА, 1999. - 429 с.
5. Криминалистика: Учебник / под ред. А.Г Филипова. - 4-е изд. перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2011. - 835 с. - С. 69.
6. Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. - К. : Центр навчальної літератури, 2005. - 472 с. - С. 86.
7. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т. внутр. справ. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. - 248 с. - С. 126.